

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

Balkanski ratovi

Izdavač:

Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, Solun
Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb

Za nakladnika: Srđan Dvornik

Urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

Naslov originala: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials,
The Balkan Wars, Thessaloniki 2005

Prijevod s engleskoga: Đurđa Knežević

Lektura: Jadranka Varošaneć

Korektura: Božica Ciboci

Prijelom: Karmen Ratković

Naklada: 1500 primjeraka

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras

Executive Director: Nenad Šebek

Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos

Project Co-ordinator: Biljana Meškavska, George Georgoudis

Sponzor hrvatskog izdanja:**Current Copy based on the Original English Edition:**

Sponsors: The United States Department of State, the United States Agency for International Development (USAID), the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe.

Disclaimer: The designations employed and presentation of the material in this book do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the publisher (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe), nor on the part of the sponsors (the US State Department, USAID, the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe). This book contains the views expressed by the authors in their individual capacity and may not necessarily reflect the views of the CDRSEE and the sponsoring agencies.

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822

email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-953-6991-16-7 (sv. 3)

ISBN: 978-953-6991-13-6 (cjelina)

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

III. čitanka
Balkanski ratovi

urednici: Valery Kolev i Christina Koulouri
urednica cjelokupnog projekta: Christina Koulouri
urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

Hrvatski helsinški odbor

Center for Democracy and
Reconciliation in Southeast Europe
w w w . c d s e e . o r g

Zagreb 2007.

Sadržaj

Sadržaj	5
Uvod	13
Kronologija	17
Prvo poglavlje: Privrede i društva	23
Ia. Stanovništvo	24
Tablica 1: Porast balkanskog stanovništva, 1878.-1912.	24
Sl. 1. Monastir/Bitola	24
Tablica 2: Stanovništvo u gradovima i prijestolnicama balkanskih nacionalnih država, 1860.-1910.	25
Sl. 2. Žene u Kastoriji, s početka 20. stoljeća	25
Tablica 3: Procjena broja stanovnika u europskim pokrajinama Osmanskog Carstva za 1911. godinu	26
Sl. 3. Svakodnevni život na ulicama trgovačkoga dijela Soluna	26
Sl. 4. Tržnica ovaca u Istanbulu	27
Tablica 4: Etnička raspodjela stanovnika Istanbula, 1897.	27
Sl. 5. Pastiri u Epiru, 1912.	28
Tablica 5: Prekomorske migracije iz balkanskih nacionalnih država, 1867.-1915.	28
I-1. Grčki doseljenik u SAD Steve Hadzis priča o svojem iskustvu	29
Ib. Privreda	30
Tablica 6: Budžeti balkanskih država, 1898.-1912.	30
Tablica 7: Struktura državnih troškova po glavi stanovnika u 1911.	30
I-2. Poljoprivreda u osmanskoj Makedoniji, prvo desetljeće 20. stoljeća	31
Sl. 6. Predionica braće Saias u Solunu	31
Tablica 8a: Balkanski izvoz, 1901.-1911.	32
Tablica 8b: Balkanski uvoz, 1901.-1911.	32
Sl. 7. Prijevozna sredstva u Albaniji početkom 20. stoljeća	33
Tablica 9: Balkanske željezničke pruge u upotrebi, 1862.-1912.	34
I-3. Načelnik Glavnoga stožera bugarske vojske, general Fičev, analizira bugarske željeznice	34
Tablica 10: Telegrafi 1910. godine	35
Sl. 8. Villa Allatini u Solunu, 1913.	35
Ic. Kultura	36
Sl. 9. Sat povijesti u ženskoj gimnaziji, Atena 1911.	36
I-4. Dječak Židov opisuje svoje školovanje u Solunu	37
Tablica 11: Nepismenost početkom 20. stoljeća	38

Tablica 12: <i>Osnovne škole i učenici (potkraj 19. i početkom 20. stoljeća)</i>	38
Sl. 10. Židovke plešu, Solun.....	39
Sl. 11. Tkalje, Avdela 1907. – prvi balkanski film.....	39
Drugo poglavlje: Politika	40
Ila. Pokretačke ideologije	41
Karta 1: <i>Nacionalne aspiracije balkanskih zemalja</i>	41
Sl. 12. <i>Rumunjski potplat</i> – Rumunjska karikatura, 1913.	41
Tablica 13: <i>Suparničke statistike o Makedoniji</i>	42
II-1. Očekivanja jednoga srbijanskog vojnika	43
II-2. Rumunjski vojnik o ideologiji žrtve	43
II-3. Turci i osmanski nadnacionalni koncept	43
II-4. Osjećaji seljaka kršćana prema Mladoturcima u osmanskoj Makedoniji.....	44
Sl. 13. Komite u oblasti Kastorija, početak 20. stoljeća.....	45
II-5. Ideja o balkanskom savezu Ivana Vazova, bugarskog pjesnika	45
II-6. Balkanski savez prema Srpskoj socijaldemokratskoj partiji	46
A. Iz govora lidera Srpske socijaldemokratske partije Dimitrija Tucovića na antiratnim demonstracijama 1912.....	46
B. Iz govora člana Socijaldemokratske partije D. Lapčevića u Narodnoj skupštini 7. (20.) listopada 1912.....	46
II-7. Izvještaj Centralnog komiteta Bugarske laburističko-socijaldemokratske partije (lijevo krilo) ISB-u, 1912.....	46
II-8. Izvještaj Socijalističke federacije Soluna poslan ISB-u, 1913.	47
Tablica 14: <i>Ljudski resursi za vrijeme balkanskih ratova 1912.-1913.</i>	48
II-9. Novine vladajuće partije u Bugarskoj o srbijansko-bugarskom sukobu oko Makedonije 1913.	48
Sl. 14. Albanija brani Skadar i Janjinu od majmuna-Crne Gore, tigra-Grčke i zmije-Srbije	49
Sl. 15. Rumunjska pod teretom mandata europske civilizacije	50
II-10. Objašnjenje profesionalnog povjesničara o rumunjskim interesima neposredno poslije balkanskih ratova	51
IIb. “Istočno pitanje”	51
II-11. Prikaz jednoga francuskog povjesničara o “istočnom pitanju”, 1898.....	51
A. Islam protiv kršćanstva	51
B. Osmansko Carstvo i balkanski narodi	52
C. Europski koncert	52
Sl. 16. <i>Divno strašilo za ptice</i> , karikatura E. Muanovića (Beograd, 1912.)	53
Sl. 17. <i>Krava muzara</i> (osmanska karikatura, 1909)	54
II-12. Uloga velikih sila – prema opisu makedonskog revolucionara iz Velesa	54
II-13. Cirkularno pismo ruskoga ministra vanjskih poslova Sazonova ruskim diplomatskim predstavnicima u inozemstvu, 18. listopada 1912.....	54

II-14.	“Dobri monarh”	55
II-15.	Članak u rumunjskim novinama, 16. lipnja 1913. – dana bugarskog napada na Srbiju	55
II-16.	Odlomak iz knjige jednog rumunjskoga političara	55
II-17.	Podjela ratnoga plijena.....	56
Sl. 18.	Europa i bijesna djeca (rumunjska karikatura)	56
IIc.	Očekivanje i objava rata	57
II-18.	U Osmanskom Carstvu ne očekuju rat.....	57
II-19.	Proglas Georgiosa I., kralja Grčke, o objavi rata Osmanskom Carstvu, 5. listopada 1912.....	57
II-20.	Bugarski kralj Ferdinand objavljuje rat	57
Sl. 19.	<i>Putovanje iz zadovoljstva</i> (osmanska karikatura, 5. listopada 1912.)	58
II-21.	Proglas zapovjednika Istočne turske armije Abdullah-paše vojnicima, 8. listopada 1912.....	58
Sl. 20.	<i>Balkan protiv tiranina</i> , 5. listopada 1912. (grčka litografija)	59
II-22.	Očekivanje rata u Srbiji, 8. listopada 1912.	59
II-23.	Jedan Bugarin opisuje narodno raspoloženje uoči rata.....	60
II-24.	Odlomci iz dviju novina objavljivanih na albanskom jeziku u inozemstvu, koje iznose dva različita stava spram Prvog balkanskog rata	60
	A. Iz novina koje izlaze u Bostonu	60
	B. Iz novina koje izlaze u Sofiji.....	61
Sl. 21.	Ispraćaj – u Sofiji i u Istanbulu	61
II-25.	Dijelovi iz sporazuma o savezu između Kraljevine Grčke i Kraljevine Srbije, potpisanog 19. svibnja (1. lipnja) 1913.....	62
Sl. 22.	Crnogorci se raduju objavi rata, 1912.	62
II-26.	Proklamacija crnogorskoga kralja Nikole, 27. srpnja 1913.....	62
II-27.	Proklamacija grčkoga kralja Konstantina, 21. lipnja 1913.	62
II-28.	Novinsko i javno mnijenje u Rumunjskoj uoči rumunjske invazije Bugarske u Drugom balkanskom ratu	63
	A. <i>Hoćemo rat</i>	63
	B. <i>Gomila je bila golema</i>	63
Sl. 23.	<i>Hora</i> – rumunjski vojnici plešu tradicionalno rumunjsko kolo na putu za Bugarsku	64
II-29.	Članak u rumunjskim novinama kojim se žele objasniti razlozi i ciljevi rumunjskoga napada na Bugarsku.....	64
II-30.	Izjava bugarskoga premijera Stojana Daneva o rumunjskoj invaziji na Bugarsku	64
Treće poglavlje: Društva u ratu		66
IIIa. Bojišnice		67
Sl. 24.	Bugarska vojska.....	67
III-1.	Opis pobjede srbijanske vojske kraj Kumanova.....	68
Sl. 25.	Posljednji pozdrav (Kumanovska bitka)	68
III-2.	Grčka vojska zauzima Solun	68

Sl. 26.	Prijestolonasljednik Grčke ulazi u Solun	69
Sl. 27.	Bugarski car Ferdinand na ruševinama tvrđave u Kavali	70
Sl. 28.	Grčko-bugarsko "bratstvo", rumunjska karikatura	71
III-3.	Srbijanski vojnik pomaže turskoj djeci	71
Sl. 29.	Turska djeca pozdravljaju srbijanske vojnike, 1912.	72
III-4.	Riza Nur objašnjava uzroke osmanskog poraza.....	72
III-5.	Bojnik Milovan Gavrilović opisuje kako je zarobio Šukri-pašu.....	73
III-6.	Izveštaj francuskoga vojnog atašea u Sofiji o tome kako je utvrdu u Jedrenu osvojila bugarska vojska	74
III-7.	<i>Jedrene je palo!</i> – članak u rumunjskim novinama	74
Sl. 30.	<i>Namirenje tursko-bugarskog sukoba</i> , rumunjska karikatura 1913.....	75
IIIb.	Život na bojišnici	76
III-8.	<i>Od planine Starac do Bitole</i> : Dnevnik jednoga obveznika Dunavske sanitetske kolone (Kumanovska bitka), koji ilustrira situaciju u srbijanskoj vojsci.....	76
III-9.	Patnje konja – prema priči turskoga poručnika.....	76
Sl. 31.	Prijevoz ranjenih vojnika iz solunske luke.....	77
III-10.	Stanje bugarske vojske u Trakiji - prema opisu jednoga Francuza	77
Sl. 32.	Češki liječnik dr. Jan Levit u krugu bolnice Srpskih sestara.....	77
III-11.	Hrvatski liječnik iznosi svoje osjećaje nakon posjeta bojištu kraj rijeke Marice	77
III-12.	Izet-Fuad-paša opisuje nestašicu kruha u turskoj vojsci	79
III-13.	Odlomci iz sjećanja jednoga rumunjskoga vojnika	79
Sl. 33.	Grčki logor kraj Xanthija.....	79
III-14.	Odlomci iz dnevnika Vassiliosa Sourrapasa, grčkoga dragovoljca	80
III-15.	Moral u bugarskoj vojsci – analiza bugarskoga načelnika generalštaba mnogo godina poslije rata.....	80
III-16.	Iz sjećanja rumunjskoga časnika o prelasku pontonskoga mosta na Dunavu kraj Corabije.....	80
III-17.	Susret turskih i crnogorskih vojnika u Skadru nakon predaje grada.....	81
IIIc.	Paralelni rat	82
III-18.	Pismo Ippokratisa Papavassilioua supruzi Aleksandri.....	82
III-19.	Fondacija Carnegie za međunarodni mir komentira "paralelne" gubitke nakon spaljivanja sela i egzodusa ljudi	82
Sl. 34.	Ruševine Serresa	83
III-20.	Bijeg muslimana, listopad 1912.....	84
III-21.	Bugarska egzarhija pokušava preobratiti muslimane koji govore bugarski u kršćane	84
Sl. 35.	Bugarski konvoj Crvenog križa.....	84
III-22.	Bugarski Glavni stožer osuđuje nasilničko postupanje	85
III-23.	Razaranja uzrokovana ratom u selima oko Skadra i agonija stanovništva koje pokušava naći "valjan" razlog za svoju patnju – prikaz Mary Edith Durham	85
Sl. 36.	Gladni siromasi opsjedaju vrt talijanskoga konzulata, Skadar.....	86
Sl. 37.	Bugari dijele kruh izgladnjelim stanovnicima Jedrena.....	86

III d. Iza bojišnice	86
III-24. Opis Beograda iz pera jednoga hrvatskog dopisnika	86
III-25. Opis Istanbula iz pera jednoga francuskog novinara	88
A. U studenom 1912.	88
B. U ožujku 1913.	88
III-26. Situacija u Skadru za vrijeme opsade grada – prema opisu talijanskog novinara	88
Sl. 38. Raspodjela pomoći obiteljima vojnika mobiliziranih u rumunjsko-bugarskom ratu, 1913.....	89
Sl. 39. Na Cetinju – žene, djeca i ranjeni vojnici	90
III-27. “Srpska žena”	90
III-28. Grkinja, pripadnica više klase, nudi svoje usluge bolničarke i govori o svojim iskustvima ⁹⁰	
Sl. 40. Srbijanke vježbaju gađanje iz puške, 1912.....	91
Sl. 41. Bolničarke s pacijentima, 1913.....	91
Sl. 42. Turkinje nude svoju pomoć kao bolničarke u Istanbulu, 1912.....	91
III-29. Incident između bugarskih građana i naoružanih rumunjskih vojnika u bugarskoj gostionici – prema priči rumunjskog časnika	92
III-30. Turci i Židovi u Beogradu za vrijeme Prvoga balkanskog rata	92
III-31. Djeca se igraju rata u Beogradu	92
Sl. 43. Djeca se igraju rata u Vranju, Srbija	93
Sl. 44. Djeca kao bolničari i bolničarke u Podgorici	94
Sl. 45. Srpski ženski odbor Crvenog križa u New Yorku – organiziran radi prikupljanja pomoći za ranjenike.....	94
III-32. Akcije prikupljanja novca za “južnoslavensku braću” u Hrvatskoj.....	95
Sl. 46. Ciparski dragovoljac u balkanskim ratovima.....	95
III-33. Dragovoljci i novčana pomoć s Cipra	96
III-34. Bugarski mljekari u Istanbulu.....	96
Sl. 47. Reklama za mlijeko u Grčkoj.....	97
Četvrto poglavlje: Bojišta i promatrači.....	99
IV a. Balkanske pokrajine Osmanskog Carstva.....	100
IV-1. Odluke o stavu Albanije u slučaju Balkanskog rata, Skopje 14. listopada 1912.....	100
IV-2. Herbert Adam Gibbons o skadarskom otporu	100
Sl. 48. Prije napuštanja Skadra: crnogorska majka sa sinom na grobu svojega muža i njegova oca.....	101
IV-3. Telegram predsjednika albanske privremene vlade ministrima vanjskih poslova Crne Gore, Srbije, Bugarske i Grčke, 29. studenog 1912.....	101
Sl. 49. Albanski ustanici iz Mirdite spremni za polazak u rat protiv turske vojske, 1912. (prije Balkanskog rata).....	101
IV-4. Službena poruka austro-ugarskog konzula poslana ministarstvu vanjskih poslova Austro-Ugarskog Carstva, Valona, 30. studenog 1912.....	102
IV-5. Opasnosti albanskoga razgraničenja po svjetski mir – francusko viđenje	102
IV-6. Memorandum skupine makedonskih intelektualaca koji žive u Sankt Peterburgu, od lipnja 1913., upućen “vladama i društvima savezničkih balkanskih država”.....	103

Sl. 50.	Grčki i srbijanski diplomati i vojni predstavnici na Kajmakčalanu raspravljaju o utvrđivanju granica poslije podjele Makedonije.....	103
IV-7.	Francuski novinar o ideji autonomije Makedonije, kolovoz 1912.....	104
IVb.	Teritoriji Austro-Ugarske na Balkanu	104
IV-8.	Odlomci iz knjige <i>Rat na Balkanu 1912.-1913.</i> , objavljene 1914. u Ljubljani, Slovenija	104
IV-9.	Slovensko viđenje situacije u Makedoniji.....	105
IV-10.	<i>Obzor</i> , zagrebački dnevni list, 10. listopada 1912.	106
Sl. 51.	Hrvatska karikatura.....	106
IV-11.	Pokrajinska habsburška vlast uvodi posebne mjere u Bosni i Hercegovini.....	107
IV-12.	Ograničavanje dragovoljačkog pokreta u Bosni i Hercegovini.....	107
IV-13.	Srpski dragovoljci u Bosni i Hercegovini.....	107
Peto poglavlje: Nakon rata		109
Va.	Političke posljedice	110
Tablica 15: <i>Područje i populacija balkanskih država prije i poslije rata</i>		110
V-1.	<i>Finis Turquiae?</i> (Je li Turska gotova?) – komentar francuskoga novinara, u veljači 1913.....	110
V-2.	Odlomak iz članka u bugarskim novinama, 26. srpnja 1913.	110
Karte 2 i 3: <i>Teritorijalne promjene na Balkanu ; Londonski i Bukureštanski mirovni sporazum</i>		111
V-3.	Iz govora Jovana Skerlića, pisca i zastupnika u Narodnoj skupštini Srbije 18. listopada 1913.....	112
Sl. 52.	<i>Oslobođenje porobljene Grčke</i> (grčka litografija).....	112
Sl. 53.	<i>Bukureštanska mirovna konferencija</i> – rumunjska karikatura	113
V-4.	Posljedice balkanskih ratova po Rumunjsku – prema viđenju rumunjskog povjesničara Constantina Kiritescu	113
Sl. 54.	Zastave velikih sila na skadarskoj tvrđavi, svibanj 1913.	113
Sl. 55.	Srbijanska vojska u Bitoli.....	114
V-5.	Martulkovljeva sjećanja o prvom susretu srbijanske vojske i građana njegova rodnog grada Velesa, u jesen 1912.	114
Sl. 56.	Promjena imena gradova: Uskub u Skopje.....	114
V-6.	Srbijanski kralj Petar obećava jednaka prava svim narodima različitoga etničkog podrijetla koji žive na teritorijima pripojenima Srbiji.....	115
V-7.	Članak u rumunjskim novinama o reakcijama naroda upravo pripojene južne Dobrudže kao rezultat Drugoga balkanskog rata.....	115
V-8.	Nacionalni interesi Bugarske	115
Vb.	Socijalno-ekonomski rezultati	115
Tablica 16: <i>Žrtve (Gubici) u balkanskim ratovima</i>		116
Sl. 57.	<i>Apoteoza Balkanskog rata</i> – rumunjska karikatura	117
V-9.	Gubici srbijanske vojske u balkanskim ratovima	118
V-10.	Prvi svjetski rat: drugačiji rat.....	118
V-11.	Nova Srbija – rezultati popisa stanovništva.....	118

Sl. 58. i sl. 59. Izbjeglice	119
V-12. Broj i smještaj izbjeglica u Bugarskoj, prema izvještaju premijera V. Radoslavova na 17. sjednici Nacionalne skupštine	119
V-13. Muslimanske izbjeglice u Solunu.....	120
Tablica 17: <i>Balkanski doseljenici u Tursku</i>	120
V-14. Ekonomske posljedice po Solun, prema opisu Socijalističke federacije Soluna, 1913.	120
Vc. Ideologijske posljedice	121
V-15. Iz jedne čitanke za peti razred osnovne škole, 1914.	121
Sl. 60. Naslovnica čitanke za peti razred osnovne škole.....	121
V-16. Kritički komentar na grčke udžbenike, iz izvještaja pedagoga i pobornika narodnoga (govornog) jezika, D. Glinosa, napisan 1926.....	122
V-17. Radikalizacija nacionalnih osjećaja u Bugarskoj, koja prati poeziju Ivana Vazova.....	123
V-18. Odlomak iz sjećanja Mihaila Madžarova, bugarskoga političara iz Narodne partije, u kojem govori o svojoj boli zbog sinove smrti.....	123
V-19. Komentar Antuna Gustava Matoša, poznatoga hrvatskog pisca, u kojem govori o svojoj boli zbog izgubljenih srpskih prijatelja.....	124
V-20. Rezultati ratova kako ih vidi Međunarodna komisija za istraživanje uzroka i načina vođenja balkanskih ratova	125
V-21. Oblast Kilikis poslije balkanskih ratova.....	125
A. Osjećaji Turčina Iboš-age	125
B. Susret s jednim Bugarinom	126
V-22. <i>Strah</i> – roman Necatija Cumalija o naslijeđu balkanskih ratova	126
Karta 4: <i>Jugoistočna Europa poslije balkanskih ratova</i>	128
Bibliografija	129

Uvod

Balkanski ratovi 1912.-1913. imaju velik značaj za povijest jugoistočne Europe 20. stoljeća. Njihove dugoročne posljedice desetljećima su se osjećale u političkom, socijalno-ekonomskom i kulturnom razvoju, a neke su i danas predmet znanstvenih, pa i javnih rasprava. Historiografije zemalja sudionica u tim ratovima nude nam uzajamno proturječna tumačenja, koja su različita ne samo između tih zemalja nego i unutar svake od njih. U zemljama poput Bugarske i Turske, trauma poraza pokrenula je traganje za "odgovornostima", a ustanovljivanje "uzrokā" rata imalo je političke ciljeve. U Srbiji i Grčkoj, ratnim "pobjednicama", balkanski ratovi su iz različitih razloga bili dio jednoga šireg okvira, u koji je pripadao i Prvi svjetski rat za Srbiju, a za Grčku rat u Maloj Aziji.

Korijeni balkanskih ratova leže u posljedicama rusko-turskog rata 1877.-1878., koji je obilježio kraj "istočne krize" 1875.-1878., jedne od najvećih kriza u povijesti takozvanog istočnog pitanja. To se pitanje sastojalo od triju glavnih elemenata: diplomatske borbe između velikih sila o utjecaju nad osmanskim teritorijima, postupne propasti sultanova carstva i nacionalnih oslobodilačkih pokreta balkanskih naroda za uspostavljanje nacionalnih država. Krizu između 1875. i 1878. velike su sile riješile na Berlinskom kongresu, proglašivši neovisnost Crne Gore, Rumunjske i Srbije koje su sve, kao i Grčka, dobile nove teritorije, te stvorivši kneževinu Bugarsku i autonomnu pokrajinu Istočnu Rumeliju. Reforme i autonomija morale su biti provedene i u drugim europskim zemljama Visoke porte: u Albaniji, Makedoniji, Epiru itd. Cipar je bio prepušten britanskoj upravi, a Austro-Ugarska je okupirala Bosnu i Hercegovinu i Novi Pazar.

Ipak, Berlinski mirovni sporazum doveo je do niza sukoba i napetosti među balkanskim narodima, jer se pri stvaranju novih granica nije držao modernoga načela nacionalnosti. Na mnogim mjestima gdje su stoljećima živjeli ljudi različitih nacionalnosti, to načelo nije bilo moguće slijediti. Nijedna balkanska nacija nije postigla nacionalno ujedinjenje unutar jedne države, pa je ono postalo glavni cilj vanjske politike svake od njih. Posljedice toga nastojanja bile su sljedeće krize: ujedinjenje Istočne Rumelije i Bugarske, i kao njegova dalja posljedica – srbijansko-bugarski rat 1885., grčko-turski rat 1897., ustanak u Makedoniji 1903., aneksija Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske i proglašenje neovisnosti Bugarske 1908., Albanski ustanak 1910.–1912., te još neke manje tenzije.

No glavna je tendencija u povijesti balkanskih zemalja bila miran razvoj i modernizacija. Radilo se na uspostavljanju modernih liberalnih ustavnih institucija i političkih sistema, na širenju komunikacijskih mreža s naglaskom na željeznicu i izgradnju cesta, na razvoju industrije i aktiviranju unutarnjih i vanjskih trgovačkih veza. Balkanske zemlje u svakom su se pogledu suočavale s integracijom s ostatkom Europe. To je stvorilo duh nadmetanja i napretka. Nacionalna kultura bila je jedno od glavnih područja modernizacije i konkurencije, i tu je država djelovala kao ključni graditelj nacionalnoga identiteta. Kako su balkanske zemlje gradile svoje nacionalne države, došlo je vrijeme da konsolidiraju svoje nacije. Sredstva korištena u tu svrhu bila su javno obrazovanje, nacionalni praznici i proslave, vojna služba, nacionalne crkve. Svakim događajem i procesom dominirao je duh nacionalizma.

Istodobno, sve balkanske zemlje trudile su se osigurati svoju egzistenciju stvarajući perspektivu za dalje širenje svojih teritorija na račun susjeda, a najviše na račun Osmanskog Carstva. Motivacija je varirala od etnografskih, geopolitičkih i ekonomskih realnosti do "povijesnih i kulturnih prava". Najučinkovitiji instrumenti ove politike državnog nacionalizma bile su "miletiske" škole, komunalne strukture u osmanskim pokrajinama u Europi i sukob između Vaseljenske patrijaršije i Bugarske egzarhije. Njih su podržavali svi građanski i iredentistički pokretači.

Ovakvom razvoju događaja pridonosila je situacija u Europi tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća. Sustav dvaju antagonističkih vojnih blokova, Antante i Središnjih sila, snažno je utjecao na unutarbalkanske odnose. Trka u naoružavanju i militarizam postali su i glavna odlika društava jugoistočne Europe. Ratni budžeti vlada zemalja jugoistočne Europe iznosili su trećinu državnog budžeta. Udvostručile su svoje vojske i nabavile novo naoružanje iz Europe. Sve je bilo spremno za rat. Pod stalnim pritiskom Antante, a najviše Rusije, postala je vrlo popularna ideja o stvaranju balkanskog saveza koji bi riješio zajedničke probleme svih balkanskih zemalja. Talijansko-turski rat 1911.-1912., koji se završio talijanskim osvajanjem Libije i Dodekaneza, te permanentna nestabilnost u europskim osmanskim teritorijima, još su više požurivali balkanske političare.

Raspad Osmanskog Carstva ubrzan je poslije Mladoturske revolucije 1908. godine. Turski nacionalizam organizacije "Jedinstvo i napredak" ojačao je kršćansko neprijateljstvo, udaljujući od sebe jedini narod tradicionalno lojalan režimu, Albance. Albanski ustanak 1911. pretkazao je radikalnu promjenu u ravnoteži sila na Balkanu. Velike sile, osobito Italija i Austro-Ugarska, bile su zabrinute za sudbinu Albanije, a susjedne su balkanske zemlje imale druge ambicije u istoj regiji. Prije no što dođe do noćne more podjele među susjedima – što je bila moguća perspektiva za Albaniju poslije osmanskog poraza u talijansko-turskom ratu – albanski su se vođe odlučili na velik ustanak kako bi si osigurale autonoman položaj. Sredinom srpnja 1912. albanski su ustanici porazili tursku vojsku, a 30. srpnja su zahtijevali da se osmanski parlament raspusti u roku od 48 sati.

U veljači 1912. godine potpisan je pakt o savezništvu između Srbije i Bugarske, a u svibnju iste godine sličan pakt između Grčke i Bugarske. U kolovozu 1912. postignut je usmeni dogovor između Bugarske i Crne Gore. Pokušaji da se Rumunjska uključi u Balkanski savez ostali su bezuspješni. Savez je sklopljen pod strogim nadzorom Antante, s idejom da se iskoristi u predstojećem svjetskom ratu. Ali, interesi balkanskih saveznika osujetili su taj plan. Preuzeli su inicijativu i zatražili reforme od osmanske vlade, kao i autonomiju u Albaniji i Makedoniji. Kad je Porta to odbila, početkom listopada 1912., počeo je rat usprkos naporima velikih sila da ga odgode.

Do početka studenoga, do kraja prve faze rata, balkanski saveznici su pobjeđivali. Bugarska se vojska približila Istanbulu i Solunu, grčka vojska je ušla u Solun i držala pod kontrolom Epir i dio Makedonije, srbijanska i crnogorska vojska zauzele su Kosovo, Novi Pazar, sjevernu Albaniju i dio Makedonije. Grčka ratna mornarica paralizirala je osmanske komunikacije u Egejskom moru, dok je Bugarska ratna mornarica to učinila u Crnome moru. Potkraj studenoga potpisano je primirje, ali bez Grčke, koja je nastavila rat, zauzimajući otoke Lemnos, Lezbos, Hios i Samos u istočnom Egeju, i dalje napredujući u južnoj Albaniji.

Mirovni pregovori započeti su u prosincu 1912. u Londonu, gdje su ambasadori velikih sila zasjedali razrađujući uvjete mira. Balkanski saveznici pokušali su dobiti sve europske osmanske teritorije zapadno od linije Enos–Midija, kao i egejske otoke zajedno s Kretom. Porta je predložila da Makedonija i Albanija dobiju autonomiju, ali da ona sama ne pretrpi nikakve teritorijalne gubitke. Sporazum koji su predložile velike sile bio je sličan prijedlogu saveznika. To je dovelo do državnog udara u Istanbulu, i vlada je sredinom siječnja 1913. prekinula pregovore i obnovila neprijateljstva.

Druga je faza rata trajala gotovo tri mjeseca. Osmanske protunapade u istočnoj Trakiji odbila je bugarska vojska; crnogorska vojska je zauzela utvrdu Skadar, a grčka utvrdu Janjinu, dok je bugarska vojska zaposjela Jedrene.

Obnovljeni su mirovni pregovori u Londonu i 17. svibnja 1913. godine potpisan je mir. Saveznici su dobili sve osmanske teritorije u Europi zapadno od linije Enos-Midija i otok Kretu. Podjela dobitka među državama postala je velik problem koji je doveo do raspada Balkanskog saveza. Rumunjska je zahtijevala nadoknadu u južnoj Dobrudži. Bugarska je u početku to odbijala, ali je poslije, u travnju 1913., na konferenciji u Sankt Peterburgu pristala ustupiti grad Silistriju. Prava podjela ratnoga plijena tek je predstojala.

Svi balkanski državni, naoružani svim mogućim argumentima, zahtijevali su sve više teritorija. "Jabuka razdora" bila je Makedonija, gdje se teritorijalno razgraničenje pokazalo gotovo nerješivim problemom. Dok je podjela između Srbije i Grčke bila lakša, aspiracije Bugarske bile su horizontalne, presijecajući grčke i srbijanske okupacijske zone. U balkanskim su državama opozicijske stranke bile ekstremno radikalne i zahtijevale su novi rat, ovoga puta protiv bivših saveznika. Unatoč tome, vlade su nastojale postići sporazume o razgraničenju između armija, i u mnogim su aspektima u tome uspjele. Sve veće napetosti očitovale su se u manjim sukobima i incidentima između saveznika.

Grčka i Srbija su 19. svibnja 1913. potpisale pakt o savezništvu i postigle širok teritorijalni sporazum. Pokušaj Rusije da se održi još jedna konferencija balkanskih predsjednika vlada u Sankt Peterburgu radi rješenja teritorijalnih sporova bio je zakasnio i bezuspješan. Bugarski car Ferdinand 16. lipnja 1913. zapovjedio je generalu Savovu da napadne srpske i grčke crte bojišnice u Makedoniji. Počeo je Drugi balkanski rat (između saveznika). Grčka, Srbija i Crna Gora objavile su rat Bugarskoj, a Rumunjska ih je podržala. I Osmansko Carstvo je podiglo vojsku protiv Bugarske. Poslije više od mjesec dana žestokih borbi, velike su sile opet intervenirale i zaustavile vojne akcije. Mirovni ugovori potpisani u Bukureštu i Istanbulu donijeli su novi teritorijalni sporazum u jugoistočnoj Europi. Rumunjska je uzela južnu Dobrudžu, Srbija Kosovo, Novi Pazar i vardarsku Makedoniju. Grčka je dobila Epir i egejsku Makedoniju. Crna Gora je pripojila sebi neke susjedne teritorije. Bugarska je uzela pirinsku Makedoniju i zapadnu Trakiju. Osmansko Carstvo povratilo je istočnu Trakiju. Albanija je proglašena neovisnom državom.

Balkanski ratovi stvorili su novu situaciju na poluotoku. Nijedna zemlja nije bila potpuno zadovoljna novim granicama, premda je u Osmanskom Carstvu, u Bugarskoj i u Albaniji nezadovoljstvo bilo jače. Grčka je zahtijevala otoke u Egejskom moru, Srbija izlaz na more i Bosnu i Hercegovinu; Crna Gora je htjela Skadar, a Rumunjska je bila zainteresirana za Transilvaniju i Besarabiju. Ove su aspiracije oblikovale politiku balkanskih država u vrijeme izbijanja Prvoga svjetskog rata, koji je počeo na Balkanu, i koji su mnogi suvremeni historičari smatrali novim balkanskim ratom, u koji su se ovaj put umiješale i velike sile.

Istodobno, balkanski su ratovi među ljude Balkana unijeli mržnju, sumnju i strah. Nacionalne naracije su izbrisale osobna sjećanja i osjećaje zajedništva među susjednim zemljama, stvarajući neprijateljsku sliku. Psihologijska trauma ratova koji su u svakoj od zaraćenih zemalja trajali dugo, sjedinila se s novom traumom koju je izazvao Prvi svjetski rat, i koja je bila posebno izražena u Osmanskom Carstvu i u Bugarskoj. Desetljećima su je prenosile izbjegličke obitelji i tako utjecale na zajedničko sjećanje svake balkanske nacije. Ratovi su na tom temelju pojačali nacionalne osjećaje i nacionalni identitet, uvećavajući shvaćanje nacionalne solidarnosti i zajedničke sudbine.

Cilj je ove historijske čitanke raskid s tradicionalnim načinom prikazivanja balkanskih ratova u školama i na fakultetima kao pretežno političkih događaja u kojima su glavne figure kraljevi, ministri i generali. Dakako, oni su igrali značajne uloge, ali vojne operacije su nosili niži slojevi, ljudi koji su u svakodnevnom životu bili civili, a ratovi su utjecali na svakodnevni život cijeloga društva. Uobičajena predodžba da se rat sastoji samo iz bojišta, pobjeda i poraza nema mnogo veze sa zbiljom, jer su i obični ljudi u pozadini živjeli teško i u stalnom strahu da će izgubiti svoje najmilije. U tim teškim vremenima bilo je mnogo okrutnosti i zvjerstava, ali i mnogo humanosti i solidarnosti. Čak i u rogovima i za vrijeme primirja razvijali su se u zajedničkoj patnji ljudski odnosi preko borbenih linija.

Naša je ideja da jedne uz druge pokažemo razne vidove ratova i načine na koji su ih doživljavale različite skupine ljudi diljem jugoistočne Europe. Taj će nam poredbeni pristup pomoći da razumijemo različita gledanja na povijesne procese, uzimajući u obzir ne samo različite pozicije država i nacija, nego i različite trendove unutar jednoga društva, za koje se smatra da je po definiciji "homogeno". Uspoređivanjem različitih suvremenih i modernih perspektiva izbjeci ćemo iluziju "monolitne" povijesti u kojoj se relativnost "istine" vidi kao prepreka za razumijevanje prošlosti.

Ovu povijesnu čitanku treba čitati uspoređujući ih paralelno s ostalim trima. Prvo, ona je dodatak Povijesnoj čitanci 1, koja opisuje početak raspada Osmanskog Carstva. Drugo, ona se preklapa s Povijesnom čitankom 2, koja prati proces stvaranja država u jugoistočnoj Europi. Balkanski su ratovi bili važna epizoda u konsolidiranju balkanskih nacionalnih država i u kulminaciji suprotstavljenih nacionalizama. I na kraju, Povijesna čitanka 4, koja obuhvaća Drugi svjetski rat, može se rabiti kao referentna točka radi boljeg razumijevanja fenomena rata i ratnog iskustva u 20. stoljeću.

Kronologija

godina	mjesec	dogadaj
1911.	ljeto	Oživljavanje albanskoga nacionalnog pokreta
	sredina srpnja	Napad Unutarnje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO) u Štipu, Makedonija. Osmanske protumjere potiču početne razgovore između Bugarske i Srbije.
	16. rujna	Italija objavljuje rat Osmanskom Carstvu radi pripajanja Libije.
1912.	16. svibnja	Tajni bugarsko-grčki sporazum o obrambenom savezu.
	21.-27. svibnja	Italija preuzima Dodekaneske otoke.
	19. srpnja	Napad VMRO-a u Kozani, Makedonija. Osmanske protumjere razjaruju balkanske kršćanske države.
	30. srpnja	Albanski pobunjenici zahtijevaju raspuštanje Osmanskog parlamenta u roku od 48 sati i uručuju zahtjev za autonomiju (da vilajeti Skadar, Kosovo, Janjina i Bitola budu ujedinjeni u jednu pokrajinu; da albanski vojnici služe samo u toj pokrajini; da albanski bude jezik uprave i obrazovanja; da svi Albanci imaju pravo nositi oružje).
	15. kolovoza (otprilike)	Usmeni sporazum između Bugarske, Srbije i Crne Gore: Bugarska daje vojni zajam Crnoj Gori i plaća crnogorsku vojsku u vrijeme rata. Crna Gora pristaje zaratiti protiv Porte, a da nije izazvana.
	15. rujna	Srbijanska vlada tajno izdaje svojim ambasadama uputu broj 5669 da djeluju u cilju pripajanja Ohrida i Prilepa Srbiji.
	17. rujna	Ultimatum Balkanskoga saveza (Bugarska, Grčka, Crna Gora, Srbija) Porti: neodložna autonomija Makedonije u skladu s Berlinskim mirovnim sporazumom. Izvanredno stanje i opća mobilizacija objavljena u Turskoj i u balkanskim zemljama (18. rujna).
	18. rujna	Osnivanje 70 malih skupina aktivista VMRO-a u Sofiji za izviđanje i sabotaže u Makedoniji i Trakiji.
	22. rujna	Tajni vojni pakt između Bugarske i Grčke.
	23. rujna	Osnivanje Makedonsko-jedrenskog dragovoljačkog odreda od izbjeglica generala Petra Darvingova – oko 14 600 sudionika
	26. rujna	Crnogorska vojska napada Osmansko Carstvo.
	2. listopada	Mirovni sporazum između Italije i Osmanskog Carstva potpisan u Ouchiju.
	3. listopada	Osmansko Carstvo odbacuje ultimatum i prekida diplomatske odnose s Bugarskom, Crnom Gorom i Srbijom, ali pokušava popraviti odnose s Grčkom.

1912.	4. listopada	Osmansko Carstvo objavljuje rat saveznicima. Sljedećeg dana Bugarska, Grčka, Crna Gora i Srbija (7. listopada) objavljuju rat Osmanskom Carstvu. Početak vojnih akcija. Rumunjska objavljuje neutralnost.
	7.-15. listopada	Bugarska vojska zauzima Istočne Rodope i zaustavlja osmansku kontraofenzivu (15.-25. listopada)
	8.-13. listopada	Prva i Treća bugarska armija probijaju prvu osmansku obrambenu frontu Eskipolos-Petra, zauzimaju Lozengrad, a Druga bugarska armija opkoljava Jedrene. Dana 13. listopada srbijanska vojska zauzima Skopje, Kumanovo, Veles i Štip u Makedoniji.
	9.-10. listopada	Grčka vojska dobiva bitku kraj Sarantaporosa.
	15. listopada	Uvođenje srbijanskog upravnog sistema na novim teritorijima u Makedoniji i na Kosovu
	16. listopada	Prvo bombardiranje iz aviona u povijesti ratovanja – bugarska avijacija bombardira jedrensku utvrdu
	17.-20. listopada	Prva i Treća bugarska armija probijaju drugu osmansku obrambenu frontu kod Lile Burgas–Bunarhisara.
	19.-20. listopada	Grčka vojska dobiva bitku kraj Janice.
	27. listopada	U Rumunjskoj formirana nova vlada s Tituom Maiorescuom na čelu.
	28. listopada	Grčka vojska ulazi u Solun (predao se 27. listopada) ujutro, a bugarska Rilska divizija popodne. Početak spora oko Soluna.
	29. listopada	Osmansko Carstvo traži primirje u Sofiji, ali kralj Ferdinand I. prisiljava bugarsku vladu da zanemari taj prijedlog i prikrije ga od saveznika.
	1. studenoga	Početak pokrštavanja Pomaka u Rodopima. Misija službene bugarske crkve poslana u prosincu.
	4.-5. studenoga	Prva i Treća bugarska armija neuspješno napadaju treću osmansku obrambenu frontu kraj Čataldže.
	4.-9. studenoga	Deklaracije Centralnog komiteta VMRO-a protiv srbijanskih i grčkih aktivnosti u Makedoniji.
	9. studenoga	Uvođenje bugarske uprave na novim teritorijima.
	14. studenoga	Makedonsko-jedrenski dragovoljački odredi porazili osmanske snage u zapadnoj Trakiji.
	18. studenoga	Makedonsko-rumunjsko društvo vrši pritisak na vladu da nešto poduzme.
	20. studenoga	Primirje između saveznika i Osmanskog Carstva. Grčka odbacuje primirje i nastavlja s vojnim akcijama u sjevernom Epiru.

1912.	20.-21. studenoga	Prvi sukobi između bugarske i grčke vojske nedaleko od Soluna, izgladjeni potkraj mjeseca.
	28. studenoga	Nacionalni kongres u Valoni proglašava neovisnost Albanije.
	3. prosinca	Grčko-turska pomorska bitka kraj otoka Eli.
	3.-24. prosinca	Londonska mirovna konferencija. Saveznici traže osmanske pokrajine u Europi zapadno od linije Enos-Midija i otok Kretu. Porta predlaže da se Makedoniji dade autonomija i odbija predati teritorije. Na Božić Porta se povlači iz pregovora, velike sile vrše pritisak (nota od 4. siječnja 1913.) i prijedlog saveznika biva prihvaćen. Londonska konferencija ambasadora najavljuje da Albanija treba postati neovisna država (20. prosinca).
	8.-17. prosinca	Bugarska tajna misija u Istanbulu radi separatnog mira s Osmanskim Carstvom.
1913.	5. siječnja	Grčko-turska pomorska bitka kraj Lemnosa.
	16. siječnja	Bugarsko-rumunjski protokol u Londonu za korekciju teritorija u Dobrudži. Pod pritiskom Rusije, Sofija je spremna korigirati granicu.
	21. siječnja	Porta osuđuje primirje i kreće u neprijateljstva s poklicem "Sofija ili smrt!".
	26.-28. siječnja	Bugarske trupe odbijaju osmanske kontranapade u Galipolju i Čataldži i iskrcavanje u Šarkeju.
	30. siječnja – 2. veljače	Bezuspješni bugarsko-rumunjski pregovori o Dobrudži u Sofiji.
	5. veljače	Obnavlja se tajni mirovni sporazum između Rumunjske i Austro-Ugarske.
	21. veljače	Grčka vojska zauzima Janjinu. Bugarsko-grčki incidenti kod Nigrite.
	5. ožujka	Ubojstvo grčkoga kralja Georgiosa I. u Solunu.
	2. i 11.-13. ožujka	Bugarska vojska zauzima Jedrene.
	18. ožujka – 26. travnja	Konferencija velikih sila u Sankt Peterburgu o sporu oko Dobrudže. Bugarska predaje Silistriju Rumunjskoj i jamči prava Vlaha u Makedoniji, ali napetosti ne prestaju.
	10. travnja	Crnogorska vojska zauzima skadarsku utvrdu.
	13. travnja	Primirje između Osmanskog Carstva i Balkanskog saveza.
	22. travnja	Potpisan grčko-srbijanski protokol, a za njim i vojni pakt (1. svibnja 1913.).

	19.-21. svibnja	Na sastancima bugarsko-grčke komisije o razgraničenju u Solunu postignut sporazum. Do kraja mjeseca razgraničenja su dovršena, uz nekoliko izuzetaka.
1913.	17. svibnja	Londonski mirovni sporazum.
	19. svibnja	Grčko-srbijanski sporazum u Solunu.
	30. svibnja	Srbija prekida željezničke veze s Bugarskom.
	1. lipnja	Bugarski predsjednik vlade Ivan Gešov daje ostavku, a zamjenjuje ga Stojan Danev. Premijer Nikola Pašić podnosi ostavku u Beogradu. Tim dvjema ostavkama vrši se pritisak na Rusiju u vezi s nagodbom o arbitraži.
	5.-13. lipnja	Bugarsko-srbijanski vojni sukobi oko Zletova.
	15. lipnja	Tikveški ustanak VMRO-a u pozadini srbijanske vojske uz pristanak bugarskoga zapovjedništva.
	16. lipnja	Prema usmenoj zapovijedi cara Ferdinanda I., bugarska vojska napada srbijansku kako bi pomogla pobunjenicima. Drugi dio bugarske vojske zauzima luku Leftera i granatira grčke krstarice. Početak Drugoga balkanskog rata.
	18. lipnja	Bugarska vlada odgađa sve vojne akcije, smjenjuje glavnoga zapovjednika bugarske vojske i postavlja na to mjesto proruski orijentiranoga generala Radka Dimitrieva. Ruska vlada predlaže konferenciju.
	19.-21. lipnja	Bugarsko-grčka bitka kraj Kilkisa.
	21. lipnja – 11. srpnja	Grčka ofenziva u istočnoj Makedoniji stiže do Simitlija (13. srpnja), gdje je zaustavlja bugarska vojska.
	15. srpnja	Grčka vojska zauzima zapadnu Trakiju.
	22.-28. lipnja	Bugarska vojska zauzima Pirot u Srbiji.
	28. lipnja	Rumunjska objavljuje rat Bugarskoj i do 5. srpnja bez otpora zauzima sjevernu Bugarsku. 11. srpnja Austro-Ugarska zaustavlja napredovanje Rumunjske
	30. lipnja	Osmansko Carstvo počinje napredovanje u istočnoj Trakiji i zauzima Jedrene (10. srpnja)
	3. srpnja	Rumunjska vojska okupira Varnu u Bugarskoj. Rumunjski konjički odred stiže u Sofiju.
	4. srpnja	Osnovana nova proaustrijska bugarska vlada s Vasilom Radoslavovim na čelu.
	13. srpnja	Muslimanski ustanak u zapadnoj Trakiji protiv povlačenja bugarske vojske – "Republika Đumurđina/Komotini".

	15.-17. srpnja	Bugarska kontraofenziva protiv grčke vojske kraj Kresne.
	29. srpnja	Konferencija ambasadora odlučuje da Albanija treba biti "neovisna, suverena kneževina". Velike sile biraju za vladara Albanije princa Wilhelma von Wieda, 35-godišnjeg njemačkog vojnog kapetana. Dana 3. rujna 1914. princ Wilhelm bježi iz zemlje.
1913.	17. srpnja – 16. kolovoza	Mirovna konferencija u Bukureštu; primirje 18. srpnja.
	25. srpnja – 15. kolovoza	Evakuacija rumunjske vojske iz Bugarske.
	16. rujna	Istanbulski mirovni sporazum između Bugarske i Porte. Ova potonja ponovno uzima istočnu Trakiju s korekcijom granice u korist Bugarske, koja uzima zapadnu Trakiju.
	1. studenoga	Mirovni sporazum između Grčke i Porte potpisan u Ateni.
	19. prosinca	Firentinski protokol. Granična komisija koju je postavila London-ska konferencija ambasadora određuje albansku južnu granicu i Albaniji dodjeljuje Korcë i Gjirokastër, koje je okupirala Grčka.
1914.	13. veljače	Grčka dobiva sve otoke u istočnom Egeju osim Imvrosa, Tenedosa i Kastelloriza i povlači vojsku s teritorija dodijeljenih Albaniji.
	28. veljače	Grci iz južne Albanije (koju oni zovu sjeverni Epir) proglašavaju neovisnost pod vodstvom G. C. Zografosa, bivšega ministra vanjskih poslova Grčke.
	28. lipnja	Atentat na prijestolonasljednika Franza Ferdinanda u Sarajevu. Početak "srpanjske krize".
	1. kolovoza	Austro-Ugarska naviješta rat Srbiji čime počinje Prvi svjetski rat. Sve druge balkanske zemlje proglašavaju neutralnost.

